

СИМВОЛЪТ КАТО ЕЗИКОВА ИЗРАЗНА ФОРМА*

Иван Касабов,
Нов български университет,
София, България

The Symbol as Language Expressing Form

Ivan Kasabov,
New Bulgarian University
Sofia, Bulgaria

Summary

The central element of this presentation is the *symbol* – the maker of types, genres and species of a mental content (or words' meanings). Relations in linguistic signs are deeply symbolic – obligatory, essential, cognizable and interpretative (theoretical), but necessarily contain iconicity and indexicality as constitutive or sign-forming. There are no objects without their corresponding ideas and names. Together, these three form the linguistic sign which is a symbol, for the relations between them are symbolic. Therein lies the symbol's value, that it serves for “*giving rationality to thought and behavior and enables us to predict the future*” (Peirce, EG).

The symbol is closely connected with the *image* of the object (of the word) or *figure*. The term *figure* means at the same time *silhouette and external shape, as well as image*. Maybe the most suitable term for an essential clarification of the image-figure under consideration is the old concept of *eidōs*, which means at the same time ‘*external shape*’ of the object and ‘*its pure essence, idea*’. An eidetic image as symbol supplies the transition from a concrete sensible object to a mental generalization and vice versa (especially in an artistic image). It is double-sized, which allows the fusion of heterogeneous essences in a whole

---

* На етап коректури при издаването на Сборника, този текст, с необходимите изменения според съответния контекст и терминологична парадигма (представена в Обща (синоптична) схема), е вече публикуван като част от новоизлязлата книга на автора *Граматика на семантиката*, Унив. изд. “Св. Климент Охридски”, С., 2006.

entity: *real with ideal in cognition and vice versa (in creative work), objectual and sensible, word-signed with implied (what is meant by)*. It combines the subjective with the objective, the *essential* with the *possible*, the *individual* with the *general*, the *ideal* with the *real*. An eidetic image permanently strives to *trans-form-ate* the object, to *transform* it into something different: complex into simple and vice versa, preserving all the sensitive tension between its poles and demonstrating diffusion between the different essences that constitute it.

Целта в този текст е да се обърне специално внимание на един от най-сложните проблеми на лексикографската практика и теория, които под натиска на реалните семантични проблеми за начина на представяне и тълкуването на живите думи в езика, са принудени да намират адекватни решения. Не са случайни констатациите, че “С особени затруднения е свързано определянето на случаите, когато общоприети номинативни значения на думите се използват в художествената литература за изграждане на поетичен образ (най-често при персонафикация на неодушевени предмети). Това е един от най-неразработените, както в лексикологията (респективно стилистиката), така и в теорията на лексикографията, въпроси. В Речника [на българския език] подобни случаи се дават (когато са по-често употребими) след знак • с бел. Обр. И без тълкуване, напр. • Обр. *Спира цигулката горестен плач...*” [стр. 31 от Увода на Речника (стр. 42 в новото издание, 2001)]. Цитирането на смесените до противоречивост определения и тълкувания на термини като преносно и буквално, образно и прозаично, конкретно и абстрактно, с които са пълни различните специализирани трудове и справочници е по-добре да се спести. Тук е важно да се посочат възможните семантични преходи, обусловени от самата вътрешна структура на думата (а не от нейната употреба от един или друг автор в един или друг тип текстове и жанрове).

1. Може да се започне от очевидното и безспорното – символът е знак. Съответно, той споделя всички характеристики на знака. В своята специфика той е вид знак, но и нещо повече, в качеството си на най-сложен или съвършен (в смисъл на оптимален) знак, той е синоним или символ на знака изобщо, така както Делфийският оракул или пък Сфинкса са символи на символното въобще. В ортодоксален семиотичен прочит, най-характерното за знака изобщо е, че той е осезаемо нещо, което замества, стои вместо или (чрез себе си) представя друго нещо (освен себе си) за някого (като интерпретатор) в някакво отношение. Проблемите започват от опита да се обясни това отношение на заместване.

2. Връзките в езиковия знак са дълбоко символични – задължително същностно-познавателни интерпретативни (третични), но непременно съдържащи като конститутивни (знаково-образуващи) иконичност (първичност) и индексалност (вторичност). Предметът на езиковия знак не е предварително даден (и впоследствие – номенклатурно назован), а се конструира в знаковите релации едновременно и като идея или разбираем предмет, и като знаков носител или назован предмет. С други думи – няма предмети без съответните им идеи и имена, а трите заедно образуват езиковия знак, който е символ, тъй като връзките между тях са символични. А символът (според етимологията на термина) е арена на *‘сблъсък и сливане на разнородни, но приводими едно към друго начала’*. Езикът е символично единство между човешко субективно и обективно: *“Звукът, излизащ с дъха от устата, като експресия и връщащ се обратно в ухото като импресия”*, както сполучливо отбелязва Хумболт. Такова е и сливането между членоразделно “материално” звучене и “идеалния” артикулиран смисъл-значение – символ от 1 ред, както и трансцендентното (имплицитно-предикативно атрибутивно) отношение между “реалния” предмет и “идеалната” идея за него – символ от 2 ред. Символът е единство на познаващ субект и познаваем обект. Така отношението в езиковия знак или между “акустичното” и предмета като “физическо тяло” е двойно символично и едното адекватно-икономично означава другото синекдохично, защото в резултат на двойно сливането сблъсък, акустичният звук е станал съществен признак (или инвариантна “част”) от цялото на телесния предмет. Точно това идеално-опосредствано физическо отношение обаче се смята за необяснимо или “арбитрално” (произволно-случайно или конвенционално).

3. В теорията на Сосюр именно най-идеално-символичният аналог на това “физическо” отношение, т. е. между понятие и акустичен образ, е арбитрално. Въпросът е в това, че дори символът от 2 ред е сложно образувание, включващо в себе си и ейдетичния мисловен иконичен образ като фигура на единично-отделния предмет, и формата-диаграма с отношенията между характерните признаци или инвариантните части на цялостния предмет, и схематично-силуетната недиференцирана и качествено неопределена отделна цялост. На границата на последните два момента се проявява индексално-остензивното означаване чрез *образеца-модел* от типа *pars pro toto*, но и *клас и член на класа* и единствено *синекдохата* може да ги обединява.

Тук най-важното не е, дали връзките между тези смислови форми са екзистенциални, естествени, “контактни”, причинно-следствени или

“арбитражни” и други, а че те са именно смислови, но *не-изразни* форми и вероятно затова Пърс ги определя като “непълноценни”, за разлика от символа. Те обаче са конституиращи не само символа, но и битието – схематично-индексалният предмет е “*налично* (отделно и ограничено, различно от всичко останало) *битието*”, формално-иконичният предмет е “*за себе си* (качествено определено спрямо всичко останало) *битието*”, а символът е (свързано с всичко останало – *omne symbolum de symbolo*) “*битието за другите*”. Накрая идва “*извън себе си битието*” на предметите от разединената единна Природа. Символът като “*битието за другите*” е единствената пълноценна изразна форма, но той е и единствената пълноценна познавателна форма, докато и “за себе си битието”, и “наличното битие”, ако не прогресират до символа, регресират до солипсизма на “битието (или вещите) в себе си”. Така че, или – агностицизъм и солипсизъм, или – символизъм.

4. Освен за философията на същността и смисъла на битието, различните форми са в центъра на интереса на отделните науки. Теорията на числото и теорията на множествата в математиката се занимава с “пораждането” на “вещта като налична” и не случайно Кантор нарича своите множества “ейдетични числа”. Геометрията се занимава с “вещта за себе си” или с качествените отношения между конституентните инвариантни части на цялото или с разпознаването на дадена форма (като една и съща), т. е. с идентификационните аберации при деформации чрез инвариантите (Групите на Клайн) в топологията. Напр. не дъгата или полукръгът, а радиусът е съществено-конститутивна част от цялото на кръга. Техен аналог са “групите на Пиаже” в психологията на гещалта.

Както отдавна е отбелязано (в VII писмо на Платон) по повод типовете дефиниции, звучащата дума-название отлита в момента на произнасянето, изобразяването-обяснение е чрез други думи, които също са променливи и неустойчиви, кръгът, начертан на пясъка, се изтрива от следващата вълна, а изработеният по образец дървен кръг (ейдолон или идол) може да бъде унищожен, но идеята (ейдос) остава вечно, а тя е знакова. Символът обаче като “предмет за другите” или като изразна знакова форма, не е ясно от компетенциите на коя наука е (освен на семиотиката). Може би – на лингвистиката (или граматиката), тъй като словото е израз на логоса (или “езикът е непосредствена действителност на мисълта, съзнанието”, ако на някого повече се харесва Марксихеската формулировка). Или може би – на реториката (“*да се говори за реторичните фигури, значи да се говори за същността на езика*”, както казва Ницше), като наука за изразните форми на езика, или пък на стилистиката като наука за индивидуалните

превъплъщения на тези форми в конкретна социална и жизнена среда. Може би – на философията и логиката, тъй като символът е изразна форма на същностния смисъл на нещата или по-скоро на диалектиката или феноменологията, или новите логики, като занимаващи се с модусите на съществуване на нещата. Какво да се каже за поетиката и изобщо за естетиката, където всичко се върти около центъра на образа или символа? А за митологията? Или за всички науки, които се изразяват чрез термини-символи, та дори и алгебрата!

И защо не? Езикът е вид алгебра и за семиотиците, и за лингвистите – Пърс и Б. Ли Уорф, Сосюр и Йелмслев и други. Знаменателен е начинът по който Сосюр, в края на краищата, излиза от абстрактната система на единствено структурно-релативно и качествено негативно определени единици като пример за това, как от простите отношения между единици се заражда качествена определеност. Така и Сосюр от чиста алгебра неизбежно преминава към елементарна геометрия. И разбира се, ако се редуцира езиковата символична система до схемата на единиците ѝ, тя е знакова, но не е символична и безспорно е арбитражна. Така че Сосюр в рамките на своя редуциционизъм е прав, но по този начин той не обяснява сложната символична природа на езика (както смятат критиците му).

Спрямо същия критерий, не са особени открития нито математическите графи в синтаксиса на Чомски, тъй като те действат и в словообразуването, и дори в семантиката, известни от старо време като “дървото на Порфирий”, нито “метафоричната граматика” на Халидей, нито “метафорите сред които живеем” на Лейков и Джонсън. Истинската съдържателна интерпретация на езика не може да пропуска базата и на системата, и на символа, като игнорира алгебричния момент на чистата структура. Не трябва, разбира се, да се пропускат и геометричният момент на формата, и особено – ейдетично-иконичният момент на образа-фигура, но това са само аспекти хипостази, валидни за всяка система, а не принцип на езика, тъй като символът е изразна форма на всички тях заедно. Ако има езикови универсалии, както са смятали господата от Пор Роял (а не монасите, както пишат някои, тъй като манастирът е бил девически), те са граматически (като израз на логическите) и по-скоро това е падежният принцип, действащ на всички нива и определящ рамкиращо-сценичния принцип на всеки знак с израз в синекдохичната ентимемична логика на образуването на значението-символ като докса.

Йелмслев например, не пропуска нито основата – езикът като вид алгебра, нито върха на пирамидата – езикът като конотативна система и съответно – символът, който в обикновения естествен език

е от 2 степен, а в конотативната система е от 3 степен. Конотативна знакова система е тази, която за план на израза (означаващо) на собственото си съдържание (означаемо) използва денотативна знакова система и с плана ѝ на израз, и с плана ѝ на съдържание. Такава е например литературата по отношение на даден естествен език.

СЪДЪРЖАНИЕ	ИЗРАЗ	
	СЪДЪРЖАНИЕ	ИЗРАЗ

Всъщност се оказва, че самият естествен език съдържа на върха на пирамидата си тази символичност от 3 ред в типовете значения на общото значение като символ. Те са изразните форми на живия, одушевен образ (или мита) в думата-символ или на одушевените и олицетворени (обикн. схващани като митологични) обекти. Това е царството на тропите и фигуративните значения. Тук е *собственото име* на предмета като субект или *герой*, предметът като *атрибут* (на героя), предметът като *емблема-алегория*.

5. По своята природа и произход символът е неразривно свързан с фигурата като ейдетичен образ. Символът е *образът в неговата знаковост* и обратно – *знакът в неговата неизчерпаема образна многозначност*. Всеки символ е образ и всеки образ (поне в степен на известна осмисленост) е символ. Но символът е образ, неразривно свързан с някакъв смисъл. Предметният образ-фигура и дълбинният смисъл са двата полюса на символа, доколкото смисълът губи своето проявление без образа, а образът се разпада без обединяващия го смисъл. Премайнавайки в символ, образът става смислово “прозрачен”, а смисълът на символа не е даденост, а динамична тенденция, т. е. той е необясним еднозначно определено, а се уточнява чрез други символични връзки, но не достига до чисто понятие. В своята тенденция към схематизъм, символът се стреми към еднозначността на термина, а в тенденцията си към алегоризъм, се стреми към другия си полюс – емблемата, докато балансът между тези крайности си остава в образа-фигура.

Никак не е случайна централната позиция на символа спрямо останалите (неизразни) семантични форми. Той обединява половината от тези форми, конституиращи предмета, с останалата половина, обясняващи идеята. Същевременно символът обединява и формите, съставляващи логическото и граматическото в *думата* с формите на звучащата и осмислена дума. Едновременно с това символът е единствен изразител на всички конституенти на прекалено сложната *смислено-звучаща дума*.

6. След това изложение не е излишно да се напомни, че и метонимията (и смятаната за неин вид – синекдохата), и метафората, и алегорията са основните тропи, които наред със (и явно обединени от) символа са предмет на изследване от реториката. Символът е реторичен поради централното си място сред останалите смислови форми, а “златната среда” на изразения образ между схематизма и алегоризма, “златното сечение” на идеалната пропорция между същностната идея и нейния предмет или “мярата” между звука и смисъла, от една страна и предмета, от друга, в значението-образ са стихията на символа. “Средното” изобщо, или “особеното” между общо и единично, между каквото и да е съдържание и какъвто и да е израз, както и изразяването чрез него на ново съдържание е областта на реториката. Идеалният център – и на съдържание и израз, и на идеално и реално, и на конотация и денотация, и на всяко съдържание и всяка форма, и на мотивирано и немотивирано е изразеният поетичен образ-символ. Не случайно за него се говори във всяка поетика и във всяка естетика изобщо (от Аристотел, през Шелинг, та до наши дни). Символът е енергетично зареден с постоянно натрупване на значения-смисли, един връх, към който, ако погледнем ни се завива свят. Но той е не по-малко и зашеметяваща дълбина. Той е колкото връх на познанието, толкова и енигма. Той е реално-идеален, той е колкото това, което изразява, толкова (а може би и повече) това, което крие и не изразява. Неговите еманации идват от мистичното и изчезват в нищото. Всеки опит да бъде дефинирано което и да е значение-смисъл показва, че той най-добре (а изглежда и изобщо) може да бъде разбран не толкова като “сноп от характерни признаци”, а по-скоро чрез негативното му определение, като, напр. лисващата половина от монетата-медальон (каквото е било първоначалното му значение) или на Питагоровата теорема – чрез чертеж с показани външни ъгли на триъгълника, или пък същността на кладенеца – чрез карикатурно изображение на надземната му част, висока колкото фабричен комин. Така че, символът не е податлив на “окарикуриране”, а напротив – същинският му смисъл в повечето случаи може да бъде адекватно разбран само в шаржа и карикатурата. Парадоксално, но той е толкова това, което е, колкото и това, което не е.

Творческата енергия на езика се състои в това, че “*Всяка дума е символ, Всяко изречение е символ. Всяка книга е символ... Ценността на символа е в това, че той служи за придаване на рационалност на мислите и поведението и позволява да се предсказва бъдещето*” (за разлика от иконичния знак, който принадлежи на миналото като образ в паметта и на индекса, съществуващ в настоящия опит – тук и

сега), както пише Пърс (в труда си *Екзистенциални графи* с подзаглавие *Моят шедьовър*).

7. **Символът и типовете значения.** Като изразна езикова форма, символът най-добре може да бъде обяснен чрез *символичната семема*, като инвариант на типовете значения на думата. **Конкретният тип (обикновено, предметно) значение** се образува от отъждествяването на символа с цялостния образ-фигура, като образец (еталон, модел, *ейдолон*) за предмета. **Терминологичният тип (абстрактно-отвлечено) значение** се образува от отъждествяването на символа с логическия термин, т. е. със самия себе си в своето понятийно съдържание или с отвлечените “признаци” (които го дефинират), или с понятието за предмета.

Максимален символизъм се наблюдава при отъждествяването на цялостния образ със самия себе си в момента на преобразуването му в (и под влиянието на) съответната среда като “(пре)създаващ се, картинен, на фона на всичко друго” образ, какъвто е “чистият, естетически” *поетичен образ*, балансиран между смислов символизъм и звуков символизъм чрез общото значение (от вътрешната (фигуративна) форма на думата-знак). Чистият поетичен образ не е непременно метафора, но е поне потенциално метафоричен, като балансиран също и между одушевления образ и физическата предметност. Когато символът изразява отъждествяването на такъв образ с одушевления образ, като оказал се например “одушевен” в митологична среда (или символизиращ цялостния образ в баланса между конкретно-типичното на стереотипа и абстрактно-алегоричното на емблемата чрез митологичния мотив), се образува **образно-метафоричният тип преносно значение**. Най-общо казано, метафората (чрез “(де-)митологичната” мотивация на скритото сравнение) емблематично идеализира, алгорично-митологично сакрализира делничното банално-стереотипно: “*Ще строим завод, огромен завод на живота...*” или стереотипно демитологизира, “профанира и банализира емблемите на високото и митологично-чудесното: “*Слънцето – червен домат*”, “*Луната – пита кашкавал*”. **Персонифициращо-олицетворяващо-алегоризиращото реторично значение** се образува от изразяването чрез символа на митологичните категории, съставлящи “живата”, способна на подвизи, интелигентна (*можеща* – надарена с *атрибути* (и с *помощници* от съдбата) и *знаеща* - квалифицирана, *длъжна* и *желаеща* - мотивирана (от *целта*) и *трагедийна* (в *конфликта-борба* с *врага*) личност (или персонално име). Казано по друг начин, то се получава от символизирането на митичния образ чрез личното собствено име

като митологичен *герой* или негов атрибут, или (алегоризираща) емблема – ‘персонификация-олицетворение’ (“*И камъните въпият (крещат от негодуване)*.”, “*И камъните го познават*.”).

Като краен резултат – нарицателното име на предмета фигуративно се превръща в *собствено лично име* за човек (нерядко свързано с идеята да бъде носител на основно качество на този предмет в особено висока (суперлативна) степен: *Камен* – в случая, по-стара езикова форма, морфонологичен вариант).

От изразяването чрез символа на схематично-формалното отъждествяване на цялостния образ с непосредствено обкръжаващите го “съседни” и свързани с него други такива цялостни образи (в “обстоятелствени” отношения като *част* и *цяло*, *съд* и *съдържане*, *материал* и *изделие*, *действие* и *резултат*, *причина* и *състояние* и др. под.) въз основа на техни съществени (“емблематични”) конститутивни части на съответното цяло или признаци на качества се получава типът **преносно метонимично значение**. Метонимията се обяснява още по-ясно чрез принципа на *синекдохата*, както и като модус на “явяване на предмета (*виждането му като...*)” в различни аспекти, обикн. изразявани чрез различните *надежи*. **Категориално-граматичният тип значение** се образува от изразяването чрез символа на отвлечените категории (главно предметна, но включително и името, имплицитната предикация с единичността и качеството) на понятието: ‘*Съществително (нарицателно, за неодушевен предмет) име в определен род, число (и падеж)*’.

Ясно се вижда, че всички типове значение са образувани от изразяването на неизразните форми на *предметно-същностния образ-фигура* като одушевен образ и фигурата като цялостен образ (с образца-еталон, схемата и формата (на предмета) и на *понятието* като собствено име и термин (с предметната категориалност, категоремата (имплицитно предикараща определено качество) на отделната (природно-закономерна) предметност) и на техните възможни комбинации чрез езиковия символ като единствена изразна форма на останалите образни и логически форми на предметно-същностния смисъл.

8. **Значението** (в абсолютна статичност в изолиран знак) е специфичен мисловен символ на цялостния образ (ейдос, фигура) на предмета, зареден с вътрешното напрежение на всички, свързани чрез него, конституенти на знака, т. е. то е предметен израз на съдържанието на самия денотат, и понятиен израз на съдържанието на самия десигнат, както и съдържание на фонологичната, и фонетичната дума (с

взаимоотношенията между всички тях) едновременно. С други думи, на повърхнинно ниво, значението е изразител на разбирането (с нива на интерпретация) на предмета-денотат от понятието-десигнат в рамките на думата-знак, т. е. *предметно-понятийно разбиране*. На дълбинното ниво на референцията, то е израз на *предметно-същностно разбиране*. Следователно въпросът за природата на значението е въпрос за разбиране на *предметната същност* на думата-знак и то, не синкретично или общо и неизразимо, а като изразител на ясно идентифицирани и различени помежду им степени и начини на това разбиране (интерпретация).

Отношенията между изброените типове значения може да бъдат представени и в по-традиционната (но не взаимнообвързана и съответно неprecизна) терминология на разграничението по бинарни опозиции на противопоставяне между следните типове значения: *преки и преносни* (непреки), *образни и буквални* (необразни) и *абстрактни и конкретни* типове значения, представени в следната матрица. Така всеки тип значение е представен със своите релевантни признаци по принадлежност / непринадлежност към разграничителните признаци и то – като специфична за всеки от тях комбинация от такива признаци:

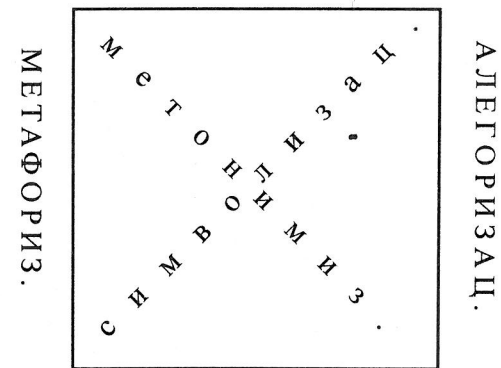
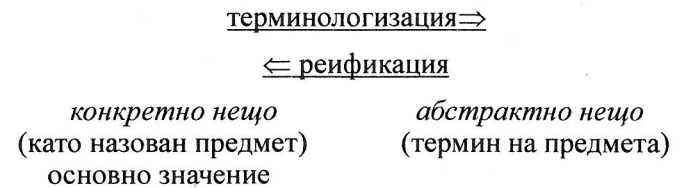
Признак	Реторически		Поетически		Логически	
	Пряко	Преносно	Обр.	Проз.	Абстр.	Конкр.
Типове значение						
Предметно	+	-	-	+	-	+
Терминологично	+	-	-	+	+	-
Метафорично	-	+	+	-	+	-
Метонимично	-	+	-	+	-	+
Граматично	+	-	-	+	+	-
Реторично	-	+	+	-	-	+

Комбинациите за всеки тип значение се свеждат до 3 признака – по 1 от всяка двойка: *предметният* тип се основава на пряко, прозаично и конкретно означаване, *терминологичният* – на пряко, прозаично и абстрактно, *метафоричният* – на преносно, образно и абстрактно, *метонимичният* – на преносно, прозаично и конкретно, *граматичният* – на пряко, прозаично и абстрактно, и *реторичният* – на преносно, образно и конкретно означаване. И обратно: от *реторическа* гледна точка преки типове значения са *предметното*, *терминологичното* и *граматичното*, а преносни – метафоричното,

метонимичното и реторичното (какво съвпадение!); от *поетическа* гледна точка образни типове значение са метафоричното и реторичното, а прозаични – предметното, терминологичното, метонимичното и граматичното; и в *логически* аспект абстрактни типове значения са терминологичното, метафоричното и граматичното, а конкретни – предметното, метонимичното и реторичното.

Възможно е (поне за по-голяма сигурност в резултатите) да се подходи и от логически аспект, т. е. от самото начало или от елементарната опозиция между признаците *конкретно и абстрактно* (по принципа на логическия или семиотичен квадрат на Греймас), от което се получава следното разпределение на останалите термини от следната

Схема

митологично нещо
(фигуративно значение)

като друго нещо (предмет)
(производно значение)

мотивация
(синекдоха)

Другата възможност е (вече за още по-голяма сигурност в резултатите) да се подходи и от реторично-поетически аспект, отново от самото начало (по същия принцип на квадрата) или от

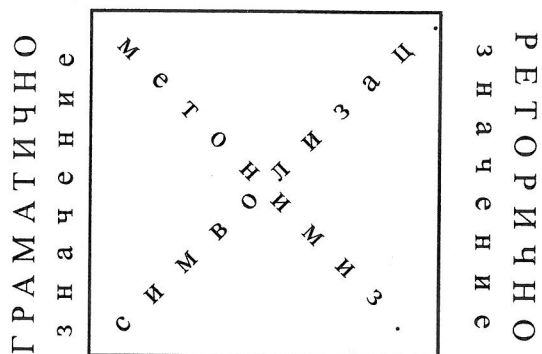
елементарната опозиция между признаците *пряко-прозаично* и *образно-преносно*, от което се получава следното разпределение на останалите термини от същата

Схема в нов вариант

метафоризация

Пряко прозаично
(предметно значение)

Обр.-преносно
(метафорично значение)

Абстрактно прозаично
(терминологично значение)

Конкретно преносно
(метонимично значение)

алегоризация

На надредните *супра-нива* символът може да “дегенерира” до значение на научен *термин* (в буквалния, етимологичен смисъл на думата като (знаков) “предел, граница”) в тенденцията към индексация в стремежа му към максимална еднозначност в науката или да се “повдигне в ранг” до своя екстрем – (*лично*) *собствено име* и обратно - название на термини по собствени имена (често явление, представено от специални речници [срв. напр. Влахов, *От Авгий до Яфет*, 1996 с над 6 000 думи, образувани от чужди лични и местни собствени имена]). В обратната тенденция към хиперсимволизъм, символът може да “метаморфозира” в *метафора* (метафорично-митологично преносно, фигуративно значение на езиковия знак). В езика са допустими и нередко се реализират и комбинации от двата типа – метафорични термини като *чаровни бариони* или научно-терминологични метафори от типа “ново-изковани” научно-фантастични

термини като *робот* (на К. Чапек в значение на бездушен човек) и мн. др. *Супер-нивата* на художествена или общокултурна знаковост са също символни и зависят от типа *ре-символизация* (като *транспонирани* знаци по Св. Августин или *конотативни* знаци по Йелмслев), чийто план на израза включва плана на израза и плана на съдържанието на изходния знак-символ, за изразяване на ново (различно от денотативното, общокултурно) съдържание и традиционно са известни също като символи (особено в разбирането на теорията за литературния символизъм). В липсващата единна теория за културните символи (с изключение на хералдичните и езотеричните системи), тези знаци се проявяват различно – според типа *ре-символизация* на знака – или като *емблема*, или като (алегоричен) *атрибут*, или като (онтологично-епистемологично-аксиологично-митологично-идеологичен) *мотив* – *фигуративна вътрешна форма* – “ядро”, “сърце” и “душа” на знака-символ в *стереотипната идеализация* на *културния герой*. На *хиперниво* е символът в единството на всичките изброени негови въплъщения като *идея* – напълно адекватно същностно (идеално) съответствие на (“реалния материален”) “предмет”. Картината се очертава окончателно с екстрема на идеята – пълно сливането на знаковия субект със знаковия обект (“предмет”) в *абсолютата* или *абсолютната идея*. Цялата област на явна словесноезикова знаковост (от афицирането на езиковия субект от “предмета”, предизвикващ мисловно-езиковата предикация до адекватното същностно съответствие на “предмета” в идеята) е семантичната сфера на степени на *разбиране* (резултиращо в *познание*) на “предмета” в думата-знак като *признак*, *сигнал* и *символ*, през *термин*, *име* и *метафора*, до *емблема*, *атрибут* и *мотив* или *стереотип*, *герой* и *идеал*. Всички изброени степени на разбиране и познание се основават на основното значение на думата-знак като символ (базиран на образа-*ейдос*) и са отделни типове значения (*ейдоли* – в различна степен на свиване, умаляване (или оживяване, одушевяване и олицетворяване) на *ейдоса*) и се поддържат в единство от *мотива* – фигуративната вътрешна форма на знака.

9. За полисемията. След разгледаните основни моменти на значението, остава да бъде обсъден и проблемът за *полисемията* или за съвместното съществуване на повече от едно популярно езиково значение в една дума-знак. Най-радикалният подход е да се обяви това явление за несъществуващо, като проблемът се избягва чрез обявяването на различните значения на думата за омоними. Главно основание за разбирането на многозначността като омонимия е, че от семантична гледна точка думата започва да назовава друг “предмет”, който

често има малко общо с изходния предмет на главното, основно значение и че за това преименуване няма правило (аналогия, макар че се говори за системност в полисемията), а случаите са по-скоро произволни отклонения (аномалия), напр. *Земя* ‘планета’, *земя* ‘суша’, *земя* ‘пръст’ и т. н. Всъщност проблемът се състои в това, че не се признава *общност* на значенията в многозначната дума, но все пак се търси мотивираност (смятана от някои автори като Улман за езикова универсалия) на производните значения и за това се говори за разликата между “радиална” и “верижна” полисемия (още от Дармстетер), за “разкъсване” (в резултат на “избледняване с течение на времето”) на етимологичната връзка и липсата на повтарящ се във всяко от значенията “интегриращ” семантичен признак.

10. Проблемът обаче изглежда, че не е само семантичен. Такъв принцип на “пораждане” чрез “делене” или “нарастване” е толкова общ, че би могло да бъде обявен за всеобщ – не само за идеални същности (като разглежданите тук значения), но и при органичната клетка, и дори при неорганичния кристал (даже с кристализацията на аморфните течности-разтвори и газове-пари). Простото сравнение показва, че не само клетките, но и кристалите се характеризират с абсолютно същата структура на поражение. Може би става дума за “универсален”, всеобщодействащ или “архетипен” модел на всякаква и на всяка структура изобщо – структурата, известна като *кристална решетка*, представляваща пространствено периодично разположение на атоми, йони или молекули в кристалите в нейната *елементарна клетка*, която може да я възпроизведе изцяло (чрез последователни успоредни трансляции). Т. е. съществува т. нар. симетрия на кристалите като закономерност на атомния строеж (*вътрешна форма*), външната форма и свойствата на кристалите, състояща се в това, че кристалът може да бъде съвместен със самия себе си и възпроизвеждан. Кристалните структури са в само няколко (6-7 групи в 14) симетрични форми – *многостенни, пластинчати, игловидни, скелетни, дендритни, моливни...* Те, разбира се, са “радиални” (или игловидни като простата снежинка) или “верижни” (ако се разглеждат като дървовидни или скелетни образувания), но никога не са несвързани. Достатъчно е да се погледнат илюстрации на кристали в някоя по-прилична енциклопедия.

Но тези форми съответстват и на типовете симетрия изобщо – и природна, и в изкуството (естетическото ценностно чувство), и в математиката (структуралното мислене), и в културата като цяло – *осева (или огледална) и лъчева (или централно-периферийна)*.

Симетрията на телата е тяхно основно инвариантно (неизменно при различни условия) свойство, залегнало дори в основата на т. нар. физически закон за запазване. Т. е. симетрията съществува както между отделни точки, фигури и тела, така и между вътрешна и външна форма и структура, като при кристала – един вид “граматика” на природата. Симетрията е “мярата” или качествено-количественото съзидателно, развойно и видимо (и поне естетически оценявано) единство на всяко цяло и заедно с повсеместно повтарящи се отношения като т. нар. “златно сечение” се основава на пропорционалността – функционална и определяща частите на цялото от най-прост вид. А от естетическото чувство за красивото до научното убеждение за истината има само една крачка и двете често се отъждествяват (не само от Гьоте, но и от класици на естетиката и от съвременни теоретици на науката).

Кристализация, между другото, е установена (от Стендал) и при живи образи, особено на любимия, които се доизграждат (в посока към съвършенството на идеала – идеализират) както изцяло (героично), така и във всеки от детайлите, почти без предел.

Кристализира и мисленето в неговите резултати – идеите, като значения на думите в езика, както и образите на художественото творчество – в неговите резултати – уникати и шедьоври, превръщащи се в образци. Всеки образ също кристализира около скелета на схемата във формата и неговата фигура като тяхно единство и фигурно-физио(г)номична завършена цялост. И това не са само метафори, а симетрично единство на структурите помежду им, както и на тяхната вътрешна и външна форма. В случая с природното поражение или неорганична красота, това единство може да се разглежда на математическо ниво, на живата, органична и човешката красота, напр. това единство може да се разглежда на симетрично математическо, на пропорционално повтарящо се физическо, на зародишно-развойно или геномно клетъчно-биохимично, на телесно-душевно хармонично и дори на духовно-световно пълно хармонично ниво. Това единство провокира подозирането на един вид “обща граматика” на *природата (натура) и културата* с нейните образи и идеи.

Световните (архетипно-митологични) символи като *Световното (златно) яйце* или *Световното дърво (на живота)* също са образци на симетричното и хармоничното. Точно такива са и символизираните образи на холистични (религиозно)философски системи като *Голямото огледало, Големият пътеводител* и *Големият пътеводител на звездите* (известни и като *Оракули*) на *Зороастър*, отпечатани и на корицата, под заглавието на *Универсален*

енциклопедичен речник [Касабов, Симеонов, т. 1, 1999, т. 2, 2003], наред с българската езикова *Картина на Света*, според полетата от *Семантичния речник-минимум* [Касабов, 1990], по които е съставен.

Цитирана литература

- Речник на българския език**
Речник на българския език. II издание. Изд. на БАН “Проф. Марин Дринов” и ЕТ “Емас”. С., 2001, стр. 42 (Увод).
- Влахов 1996** Влахов, С. Енциклопедичен речник “От Авгий до Яфет”. Изд. “Д-р Петър Берон” и Унив. изд. “Св. Климент Охридски”. С., 1996.
- Ульманн** Ульманн, С. Семантические универсалии (руски превод). – В: Новое в лингвистике, стр. 267.
- Darmsteter 1887** Darmsteter, A. La vie des mots étudiée dans leur significations. Paris, 1887.
- Касабов 2003** Касабов, Ив., Кр. Симеонов. Универсален енциклопедичен речник. Изд. “Свидас”. С., т. I, 1999; т. II, 2003.
- Касабов 1990** Касабов, Ив. Семантичен речник-минимум. Унив. изд. “Св. Климент Охридски”. С., 1990.